

Les desembocadures

CARLES DOMINGO

Embocadura o desembocadura

Tot corrent fluvial fineix quan aboca les aigües, que fins ara ha portat, en un recipient aquós natural, generalment de més cabuda: és a dir, al mar, a un llac o estany, o a un curs d'aigua principal. Això és, fineix quan arriba a la

curs fluvial.

Els verbs desembocar, desai- guar i desguassar

Desai guar i desguassar: heus ací dos verbs (que tenen en comú el fet que tots dos indiquen que s'evacua l'aigua d'un indret) que hom a vegades fa

ha en un indret o que hi és duta. Tan sols pel fet que això és el que també s'esdevé quan desemboca un curs d'aigua, aquests verbs *desai guar* i *desguassar* són vistos així mateix com a sinònims de *desembocar*, sense cap més distinció.

Segons Coromines, dels dos verbs (*desguassar* i *desai guar*), l'únic que és genuí i d'ús realment estès pertot arreu és el segon. *Desguassar* (que tanmateix va sentir en boca de pagesos de punts inundables del Baix Llobregat) creu que prové de l'italià *sguazzare* (que vol dir 'fer escolar l'aigua d'un aiguamoll') i hauria penetrat en el català a través del castellà *esguazar*, mot que es devia incorporar a l'argot militar castellà en les campanyes per regions pantanoses d'Itàlia. El català hi devia prendre contacte durant les conteses civils del segle XIX, en les quals devia ser «introduït per militars carlins i trabucaires» —afirma Coromines, amb la seva proverbial truculència— (probablement en les escoles militars que els carlins establiren en les comarques sota el seu control, que cal suposar que funcionaren en castellà, i que d'aquesta llengua devia ser en part el professorat).

Desai guar, doncs, fóra l'únic mot genuí i tradicional usat pertot arreu. Tanmateix és omès en el Diccionari Fabra («per un estrany i inexplicable oblit», diu Coromines) i no figura tampoc en cap dels diccionaris normatius posteriors, fins a l'aparició del DIEC. Ací, però, ho fa encara d'una forma tímida, remetent-lo a *desguassar*.

Segons el nostre parer, *desguassar* podria ser ben vist en el sentit de 'treure, fent-hi un conducte, l'aigua d'un lloc on està empantanada o aturada', però en el sentit de *desembocar* (o, encara més, de 'fluència per un conducte') hi preferiríem *desembocar* (paraula més aviat sàvia) o *desai guar* (mot menys escolar).

En castellà, *desguazar* significa també 'desballestar una nau' i 'escantonar un tros de fusta'; i ara el veiem



El Delta de l'Ebre

desembocadura.

Desembocar és el contrari de *embocar*. Tanmateix, els mots que indiquen l'efecte de l'acció d'aquests verbs, *desembocadura* i *embocadura*, s'apliquen per a designar el mateix indret. És clar que segons uns punts de mira oposats. El mateix lloc és vist com una porta de sortida en la denominació *desembocadura* i com una d'entrada en la de *embocadura*. De fet, *embocadura* és també el nom del darrer tram del curs fluvial d'un riu que aboca directament les aigües al mar, el tram que enllaça immediatament amb la *boca*, també dita *gola*. O sia, el lloc des d'on podem començar a enfilejar a contracorrent el

sinònims de *desembocar*. Però *desembocar* significa bàsicament que una cosa surt d'un lloc més estret per a passar a un de més ample. Aquesta cosa pot ésser l'aigua, però no exclusivament; així, per exemple, un carrer pot desembocar en una plaça. En canvi, en els altres dos verbs (sobretot en *desai guar*) allò que és expel·lit en la desembocadura sols pot ésser aigua. *Desembocar* suggereix sempre un canvi en l'espai físic, un pas de menys a més, a l'acabament d'un conducte per allò que hi és emmenat. Per contra, els altres mots considerats assenyalen sobretot la realització d'una acció de buidada per abocament de l'aigua que hi

així mateix estès a anomenar totes les tasques de desmuntament d'un giny mecànic del transport (un cotxe, per exemple), un cop aquest ja ha acabat de fer servei, a fi d'aprofitar-ne les peces encara bones. Caldria vigilar que no se'ns propaguessin aquests usos, suplantant els mots de sempre.

¿Desguàs, desaigüe, eixidiu?

Quant als derivats respectius d'aquells dos verbs, que serien les paraules *desguàs* i *desaigüe* (o *desaigua*), si decidíssim fer cas de Coromines, hauríem d'anar amb compte en l'ús del primer, talment com convé captenir-se en el recurs a qualsevol mot «bordisenc». De fet, diríem que l'il·lustre filòleg no vacil·la a emprar sempre *desaigüe*. Ara bé, si ens hem de cantar per *desaigüe* o *desaigua*, en això no es pronuncia. Per més que fa la impressió que li plau més la segona forma.

Potser no podríem prescindir de *desguàs* quan ens referíssim als conductes fets per a evacuar l'excés d'aigua d'un terreny, sia perquè el reg n'hi ha dut massa, sia perquè hi ha un aigüamoll que volem dessecar. Per bé que, en aquests casos, també considerariem les possibilitats que hi té el bonic mot *eixidiu*, proposat per Ruai. I val a dir que Coromines assevera que *desaigüe*, en el sentit de 'albellò o escorredor de la terra conreada' o de 'escorrim de qualsevol dispositiu de regatge', és d'un ús general i sovintejat en tot el País Valencià i terres adjacents del Principat.

El diccionari Alcover-Moll esmenta els derivats de *desaiguar*, *desaiguador* i *desaiguament*, que diu que estan per 'lloc per on es desaigua'. El primer el recull a València, des de Castelló fins a Altea, i el segon, que és documentat en la *Geografia general de Catalunya*, de Carreras Candi, significaria també 'l'acció i l'efecte de desaiguar'. Tanmateix, ens sembla obsolet i, si més no, artificiós, un post-verbal *desemboc* que el mateix diccionari esmenta de Barcelona i Mallorca.

Noms derivats de boca

Ja ens hem referit al mot *boca* en el sentit d'indret per on podem ficar-nos en un riu des del mar (o sia l'*embocadura* d'aquest riu). Esmentem ara quatre termes que morfològicament se'n diferencien poc i que tenen un sentit anàleg. Són les paraules *bocal*,

bocalina, *bocana* i *boquera*.

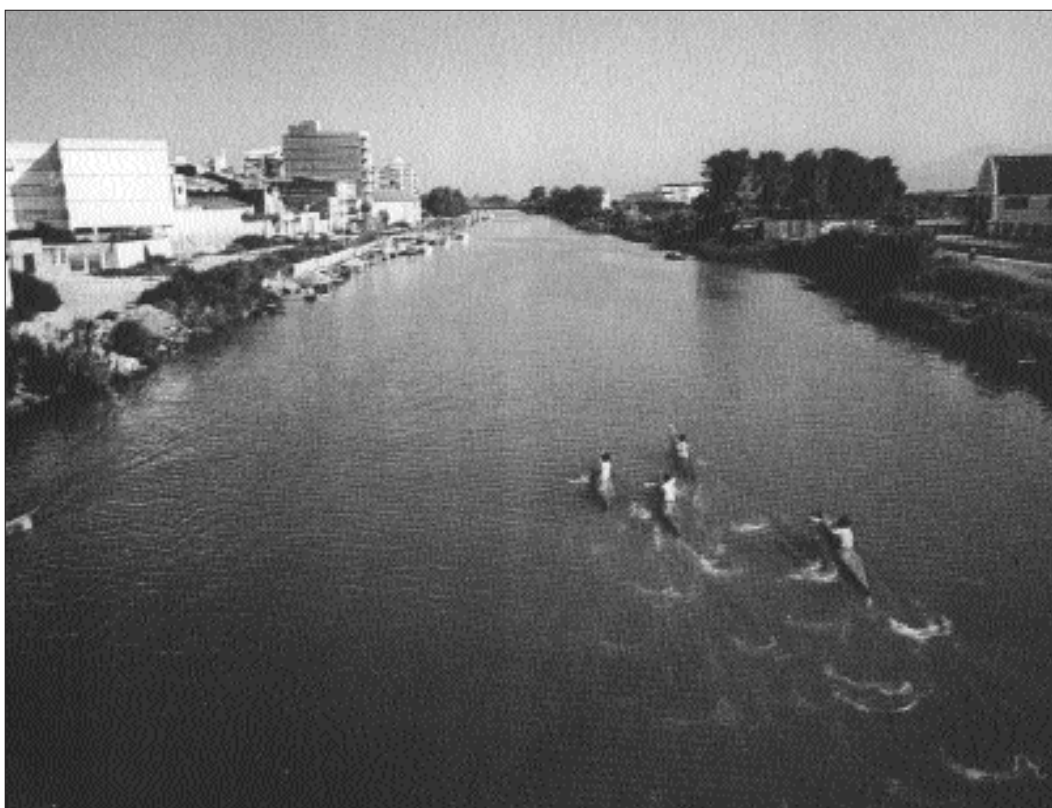
Bocal és la desembocadura d'una sèquia i, al nord del Rosselló (tant a la Salanca com a l'interior), serveix també per a designar la desembocadura d'un riu. Així, doncs, hom parla del *bocal de l'Aglí*, riu que desemboca al mar, i del *bocal del Verdoble*, el punt situat bastant terra endins, a Estagell, on aquest riu afluent de l'Aglí hi conflueix.

L'eixida al mar d'alguns rius, de vegades es troba obstaculitzada per les barres de sorra que allí es congrien. Si, tanmateix, entremig hi queda cap passatge que pugui ser aprofitat per les embarcacions, d'aquest passatge se'n diu *bocalina*. Així, si més no, ho diu el

cat a la desembocadura d'un rec, d'una sèquia o d'un barranc. Apareix en aquest ús a l'*Spill*, de Jaume Roig (vers 14.799); actualment és més aviat propi del català occidental i és sobretot molt viu al centre del País Valencià (Sueca, Càrcer, Alberic...).

Fou, un mot del català antic

Ja ens hem referit a l'accepció de 'passatge d'entrada d'un corrent d'aigua' del mot *gola*. Doncs bé, en la llengua antiga apareix amb un sentit semblant la paraula *fou*. En efecte, un dels significats de *fou* –amb la seva variant evolucionada *feu*– era el de 'gola de riu', per bé que solament en quant



El tram final del Xúquer, el que a l'Edat Mitjana feia de port i es coneixia amb el nom de fou o feu.

Diccionari suplement de tots los diccionaris publicats fins ara de la llengua catalana (1868), segons Coromines.

La *bocana* és l'entrada d'un port, però, sobretot al País Valencià, és també l'obertura a la mar de rius o barrancs –si interpretem bé Coromines, el qual afirma que és una paraula sentida o documentada en tota la costa del país; tant, per exemple, de Sant Vicent del Raspeig (Alacantí), com de la Plana de Castelló.

Boquera, en aquest sentit hidrològic, és un mot més aviat de terra endins; en tot cas, no marítim. Pot ésser, com al Pallars, el *desaigüe* d'un estany, però més generalment és apli-

aquesta podia servir com a port. Per això, i anant més enllà, *fou* podia estendre's a designar, així mateix, la boca del port –la *bocana*– o, fins i tot, aquest mateix port.

Coromines justifica l'evolució de *fou* cap aquest darrer significat de *port*, retraient que molts dels ports medievals es trobaven en la gola d'un riu. Així, per posar uns exemples, el de Tortosa, a les goles de l'Ebre; el grau de Castelló, a la desembocadura del Millars; el de València, a la del Túria, i el grau de Cullera, a la del Xúquer. I així també, fora del litoral català, el de Roma, situat a la *foce del Tevere*; un mot que no devia estranyar gens a Ramon Munta-

ner o a Bernat Desclot, que es refereixen amb naturalitat al port de Roma com a la *feu* o *fou* de Roma.

Actualment *fou* tan sols es troba com a nom de lloc, si bé amb una relativa abundància i una mica pertot arreu. Denomina o forma part de la denominació de dues menes de lloc: de caverne –on designa pròpiament l'entrada de la caverna o avenc, i no pas la mateixa cavitat (com a la tuta de la Fou de Bor, a la Cerdanya)– o de barrancs estrets i acongotats (com les *Gorges de la Fou*, al Vallespir). Tant en l'un com en l'altre tipus d'accident, hi sol anar associat un corrent d'aigua.

En algunes encontrades encara es conserva com a apel·latiu genèric del topònim, és a dir, com a nom comú de la denominació toponímica, el qual indica la mena d'accident geogràfic que aquella anomena. Així, a l'alt Gaià hi ha la *fou del Cendra*, que és un barranquet que baixa del vessant septentrional de la serra d'Ancosa i que desaigua al torrent d'Esblada, junt al poblet d'aquest mateix nom (Alt Camp).

A les serres que separen el Camp de Tarragona de la Ribera d'Ebre i el Baix Ebre, als *Dedalts de Vandellòs*, hi ha uns quants testimoniatges d'aquesta persistència de *fou* com a nom comú. Coromines en reporta dos: la *fou de les Figueres* i la *de l'Agustí*, que diu que es troben cap al darrer tram del camí de Vandellòs a l'Ametlla de Mar. Hi podem afegir la *fou de l'Escoda*, que és una font del barranc de Lleriola, la qual segurament deu ser prop del *barrancó de la Fou* que

esmenta també Coromines, si bé situant-lo a la vall del costat, el *barranc de Llèria*.

Tots aquests topònims, si més no els darrers, es troben al vessant de marina, damunt mateix de la central nuclear de Vandellòs i per sota de les *Moles del Taix*.

S'ha de convenir que tots aquests indrets on es conserva *fou* com a genèric, actualment són paratges gairebé del tot deshabitats: De fet, alguns com els del coll de Balaguer (els de Vandellòs) secularment són considerats inhòspits.

Cap de riu

Esmentem finalment que també ens podem referir a les desembocadures amb el sintagma *cap de riu* o *dels rius*, una locució on cal entendre *cap* en el sentit que pren aquest mot en acabar una de les seves típiques derives polisèmiques: no tan sols significat la part anterior o posterior d'una cosa, sinó, d'una forma més general, qualsevol dels seus punts extrems, sobretot si aquesta cosa és un objecte llarguet.

Val a dir que trobem ben adient aquesta manera d'esmentar els extrems dels corrents fluvials, si tenim en compte que els rius són uns dels elements filiformes més característics dels paisatges o espais naturals.

Tenim constància de l'ús d'aquesta locució en el sentit que ara ens interessa de desembocadura¹ en escrits referits a les dels rius Besòs i Llobregat, sobretot en la d'aquest darrer. Ultra això, i com a mostra de la vigèn-

cia d'aquesta locució, tenim a Mojà que donen el nom de *cap de riu* al vent del sud-oest (el vent, doncs, que hi entra per la Vall de Marfà), perquè és el que 'bufa del cantó on aboquen els rius, o sigui, del Llobregat', com explica el moianès Joaquim Viñas, el ric i genuí parlar del qual ha estat objecte d'un interessant estudi de Carles Riera (*Caracterització de l'idiolècte d'un parlant de Mojà*).

Hem observat en el cas del Llobregat que la locució es va fer servir com a determinatiu d'un topònim 'la torre del cap del Riu', una torre de defensa que hom havia bastit en aquesta desembocadura i sobre la qual a mitjan segle passat es muntà el far. I hem vist, així mateix, com la locució sencera ha estat tractada com a topònim (s'ha transcrit ajuntant amb guionets els seus elements: Cap-de-Riu) en l'edició recent (febrer del 2002) per Narcís Garolera del recull poètic *Pàtria* de Jacint Verdaguer. Apareix en els versos següents que pertanyen a la cèlebre oda «A Barcelona»:

Perquè tes naus, que tornen
amb ales d'oreneta,
vers Cap-del-Riu, en l'ombra
no es vagen a estellar,
ell alça tots los vespres un far
amb sa mà dreta
i per guiar-les entra de peus
dintre la mar.

Val a dir que no creiem que tinguin l'exclusiva d'aquesta denominació el Llobregat i el Besòs. ♦

1. En el sentit d'extrem que és l'inici d'un curs fluvial, Coromines retreu, per exemple, el compost anàleg 'cap-rec' (rec en el valor de *riero*) que diu haver sentit a la zona Cerdanya-Urgellet-Andorra. Altrament, recordem que en la mateixa contrada hi ha el conegut paratge (un pla) anomenat *cap de Rec*, on hi ha un refugi i actualment s'hi esquia (Lles, Baixa Cerdanya). I hi ha, a més, els topònims *Caborreu*, en el muntanyam entre l'Alt Urgell i Andorra, *Caborriu*, al límit entre el Pallars Jussà i l'Alt Urgell, i *Caborrius* a la Conca de Tremp, tots indrets de capçalera de riuets, els quals es pot interpretar que signifiquen 'cap de riu' o 'de rec'.

El Genet
BAR - RESTAURANT

els Bar: 93 852 21 58 - Parl: 93 852 21 27
Cami de Sant Joan de Fabregues. 10 - 08560 RUPIT